

Szemponatok a jezsuita lelkiesség történetéhez
A devotio moderna és az *Imitatio Christi* (Kempis) hatása
Szent Ignácra (*Lelkigyakorlatok*) és a jezsuita lelkiességre

Amikor erre az előadásra készültem és forrásanyagom már együtt volt, megkaptam a belga jezsuiták folyóirata, a *Nouvelle Revue Théologique* legújabb számát, és benne egy érdekes cikket olvashattam: „Loyolai Ignác és Luther Márton: lelki élet és teológia” (szerzője R. Lafontaine S. J.).¹ Bevezetésül most e cikk bevezetőjéből idézek.

„Luther Márton (1483–1546) és Loyolai Ignác (1491–1556) kortársak voltak. A földrajzi távolság és az őket elválasztó kulturális különbözőség ellenére, ugyanahhoz a hatalmas lelki megújulási áramlathoz tartoztak, amely megelőzte és kísérte őket: a *devotio moderná*-hoz. Ez a lelkiességi irány kedvezett a személyes ima elmélyítésének, függetlenül az Egyház szerzeteseknek előírt szabályzatától és a világiak hagyományosan javasolt jámborsági gyakorlatoktól.”

A devotio moderna

A *devotio moderna* nevű lelkiességi mozgalom „modern” nevet kapott, jóllehet szorosan kötődött a középkori lelkiességi hagyományokhoz. A Németalföldön született a 14. század vége felé. A korábbi reformmozgalmaktól eltérően (Cluny, Citeaux, ferencesek) nem egy rend regulájára épült, hanem kezdetben mint férfi és női laikus mozgalom jött létre. Szélesen kibontakozott a 15. században az európai országokban: két szerzetesi intézményben öltött formát: a Windesheimi ágostonos kanonokrend férfi és női ágában. A megújulási mozgalom „atyja” Gerhart (Gert) Groote (1340–1384) volt, akit egyesek a flamand misztikus, Jan Ruysbroek (+1381) tanítványának tartanak.

¹ R. LAFONTAINE S.J., *Ignace de Loyola e Martin Luther: vie spirituelle et théologie*, NRT, 133(2011), 45–64.

A *devotio moderna* a középkor és az újkor fordulójának lelki és egyházi válságából született: az egyházi élet külsőségessé vált, szakadék támadt a jámborság és a teológia között (nominalizmus). A természeti katasztrófák, pl. pestis sújtotta emberek a hitben kerestek menedéket. Kezdetben tehát különbözik a monasztikus indítású egyházi reformmozgalomtól; világi foglalkozású emberek megtérése nyomán létrejött közösségek lelkisége lesz, akik kétkezi munkájukból élnek, lemondanak világi jövedelmükről, vagyonszösséget alakítanak. Házaikban a belső életre figyelnek, jámborsági gyakorlatokat végeznek. Fő céljuk: Krisztus követése, mert a hozzá való hasonulás az üdvösségre vezető út. Korábban már Assisi Szent Ferenc és Szent Bernát is a Krisztus-követés evangéliumi útját ajánlották példájukkal és szavaikkal. A *devotio moderna* nem törekedett mindenképpen misztikus élményekre, elragadtatásokra, a németalföldiek realizmusára jellemzően elhatárolták magukat a szélsőségektől. A jegyesi misztika, amely oly kifejezett pl. Szent Bernátnál, e lelkiségben nem hangsúlyos. Fontos a belső béke, a barátság Jézussal. De erőteljes még a középkori *fuga mundi*, a világtól való menekülés, elfordulás és kolostori cellába való menekülés.

A *devotio moderna* elterjedésében fontos szerepet játszott Kempis Tamás *Imitatio Christi, Krisztus követése* c. könyve, amely legjellegzetesebb és legismertebb összefoglalása e lelkiségnek.

Kempis Tamás: *Krisztus követése*

Thomas a Kempis, családi nevén Thomas Hemerken (Kempen, 1380 – St. Agnetenberg, 1471) a *devotio moderna* legjelesebb képviselője. Fiatalon Florent Radewijns tanítványa, húsz évesen Agnetenbergbe, az ágostonrendi kolostorba került, és kevés kivétellel hetven éven át, haláláig itt élt. Könyveket írt, Bibliát és jámbor könyveket másolt. Főműve az *Imitatio Christi, Krisztus követése*.²

Ez a könyv a Biblia mellett a kereszténység legtöbbször kiadott, legtöbbet olvasott lelkiségi könyve volt, katolikus és protestáns világiak számára is, annak ellenére, hogy erősen „világellenes”. 1470-ben Augsburgban nyom-

2 Sok vita folyt arról, hogy igazában ki is az *Imitatio* szerzője. Azt biztosra vették, hogy a *devotio moderna* szerzetesi köréhez tartozott. A *devotio moderna* köreiből többen írtak lelki naplót, másoltak át szép gondolatokat. Gondoltak Gersonra vagy Geert Groote-ra. Az *Imitatio* egy 1441-ből származó kézirat végén ugyan az áll, hogy Kempis Tamás írta, saját kezével. De lehet, hogy csak másolta, hiszen egy szentírás-kódex végére is ugyanezt írta. Lehet, hogy K. Tamás csak Groote írását bővítette.

tatták. A négy könyvből álló *Imitatio* eredetileg nem volt egységes mű, hanem inkább három különálló kis traktátus. A két utolsó könyv formailag is különbözik az elsőktől: párbeszéd az Úr és a szolga között, sőt a negyedik csaknem monológ: a szolga beszél az Úrhoz. Azt a lelkiséget tükrözi, amelyet a kolostorban megéltek. Ez a lelkiség egyesíti az alapítók szigorúságát, a világmegvetést, a liturgia által táplált személyes jámborságot, és a ruysbrocki misztika néhány elemét. Számos (1159) szentírási idézettel, sok lelki és erkölcsi szabállyal/tanáccsal vezet az önismeret útján és a kereszt királyi útján az Istennel való egyesülés felé.

Lényegében csak az első fejezethez találó a *Krisztus követése* cím. Az első két fejezet jórészt bölcs mondások, lelki tanácsok sorozatából áll. Mindenesetre az evangéliumi lelkiséget sugallja: Krisztus példájára az alázatosságot, az önmegtagadást, a kereszt türelmes viselését ajánlja. Egyszerű lelki tanácsokat ad. Távol áll tőle a spekulatív misztika. Többször nyilatkozik az értelmi, elvont vallásosság ellen. Mindjárt a könyv elején: „Mi hasznod abból, hogy a Szentháromságról mélyreható vitákba bocsátkozol, ha nincs benned alázatosság, s azért nem telik benned kedve a Szentháromságnak? (...) Inkább kívánom, hogy érezzem a töredelmet, mint hogy tudjam annak meghatározását.”³ A cél: Jézus közeli követése, az eszközök: a Szentírás olvasása, a módszeres lelkiismeretvizsgálat, a lelki olvasmány és elmélkedés.

Kempisnél nem találjuk a kritikát a kor romlott egyházi állapotai miatt. De küzd a külsőséges, a korabeli jámborsági gyakorlatok (zarándoklatok, ereklyetisztelet) felszínessége ellen, és inkább a mindennapok misztikáját ajánlja. Egyesek ezt a „modern”, „új” jámborságot a reformáció előfutárának tekintik.

A *devotio moderna* lelkisége azonban még sok ponton a középkori *fuga mundi* szellemiségét tükrözi. Egyik jellemző mondását Senecától vette: „Valaki azt mondta: Ahányszor csak emberek között voltam, emberségemben megrövidültem.”⁴ Ez még a monasztikus szellemre vall.

Szent Ignác és a *devotio moderna*

Az újonnan megtért Loyolai Ignác 1522-ben érkezett a monserrati bencés apátságba, ahol a tudós és buzgó Jean Chanon (vagy Chanones) bencés szerzetes lett lelki vezetője. A kutatók egyetértenek abban, hogy Ignác

3 KEMPIS Tamás, *Krisztus követése*, ford. JELENITS István, Bp., Ecclesia, 1978, 11–12.

4 Uo., 44.

Monserratban a *devotio moderna* szellemében kapott lelki vezetést az itteni bencések által.

Azt is bizonyították, hogy Ignác olvasta Cisneros (Gracia Ximenes de) spanyol bencés (+1510) *Exercitorio de la Vida spiritual* c. lelkigyakorlatos könyvét, amely 1500-ban jelent meg Monserrat nyomdájában; Cisnerosra többek között hatottak Szent Bonaventura művei, Gerson lelki írásai és Kempis *Hortulus rosarum* (Rózsáskertecske) c. könyve. Ignác nem másolta Cisneros *A lelki élet gyakorlása* c. művét, de tanult belőle, amikor tapasztalatait rögzítette, és lassan megszerkesztette *Lelkigyakorlatos könyvét*. Cisneros vezette be Spanyolországba azt az imamódszert, amely a szó modern értelmében vett elmélkedést terjesztette. De máris jeleztem, hogy a spanyol szerző magába olvasztotta a százados középkori lelkiséget.

Szent Ignác közeli munkatársai tanúsítják, milyen nagyra értékelte, és napi elmélkedéseihez használta *Krisztus követését*. (Az előbb utaltam rá, hogy Manresában is olvasgatta.) P. Nadalnak később azt mondta, hogy néha találmomra kinyitotta, és csodálatos módon éppen akkori lelki szükségletéhez kapott eligazítást. Luis Gonzalez is ugyanerről tanúskodott, de azt is hozzáfűzte, hogy Ignác naponta rendszeresen elolvasott egy fejezetet a könyvecskéből.

Loyolai Ignác a *Lelkigyakorlatos könyv* első bevezető megjegyzésében ezt írja: „Lelkigyakorlaton értjük a lelkiismeret-vizsgálás, elmélkedés, szemlélődés, szóbeli és elmélkedő ima és egyéb lelki tevékenység minden módját.”⁵ Ignác a testi gyakorlatokhoz, a gyalogláshoz és a futáshoz hasonlítja a lelkieket. Cisneros hatása érezhető Ignácnál pl. az elmélkedési *módszerek* ajánlásánál, vagy a második, harmadik és negyedik hétnél is, amikor a gyakorlatozó *Jézus misztériumairól* szemlélődik.

Ignác azt tanácsolja: imádkozzam azért, hogy bensőleg megismerjem az Urat, aki „érettem emberré lett, hogy Őt jobban szeressem és kövessem”.⁶ Egyébként az Ágoston-rendi Luther (Szent Pál nyomán) szintén ezt a személyes kapcsolatot hangsúlyozza Jézussal, aki értem (*pro me*), bűneimért vállalta a kereszthalált.⁷

5 Szent Ignác *Lelkigyakorlatos könyve* = LOYOLAI Szent Ignác *Írásaiból: Thesaurus S.J.*, szerk. SZABÓ Ferenc S.J., Róma, 1990, 69. A továbbiában a könnyebb visszakereshetőség érdekében oldalszám helyett a kiadás szövegtagoló számozására hivatkozunk.

6 *Uo.*, 104.

7 Itt gondolhatunk még az ágostoni hagyományt követő janzenista B. Pascal „*Jézus misztériuma*” c. híres elmélkedésére. Jézus mondja: „Gondoltam rád a halállal viaskodva, vérem e cseppjét éretted hullattam.”

A keresztre feszített Krisztus előtti imabeszélgetésben kérdezzem meg: „Mi bírhatta rá, hogy Teremtő létére emberré legyen, hogy az örök életből az ideig való halálba lépjen, hogy így meghaljon bűneimért. *Mit tettem én Krisztusért, mit teszek Krisztusért, mit kell tennem Krisztusért.*”⁸

Jellemző, hogy Ignác szándéka szerint a lelkigyakorlatozónak nem pusztán a szenvedő Jézussal való együttérzést kell felkelteni magában, hanem a szemlélődésnek a bűnbánatban és a cselekvésre való felkészülésben kell gyümölcsöznie.

Szent Ignác a *Lelkigyakorlatok* „második hetében” a Krisztus Királyról és a Két zászlóról szóló elmélkedésekben⁹ is azt tanácsolja, azt kell kérnem Urunktól, hogy ne legyek süket hívására, hanem készséges és szorgos szent akarátának teljesítésében. És ha az isteni Felség kiválaszt és elfogad, felajánlom magam teljes követésére, vállalva a keresztet is. A világ Üdvözítője követőket, munkatársakat keres, akik részt vesznek szenvedésében, hogy dicsőségében is osztozzanak. A jezsuita Jézus társa: sorsközösséget vállal a Mesterrel, hogy segítse az embereket megtalálni az üdvözítő igazságot, Jézus Krisztust, aki maga az Út, Igazság és Élet.

Az ignáci lelkiség tehát *túlmutat a devotio moderna* világmegvető, világtól menekülő „passzív” magatartásán. Éppen a Jézussal való bensőséges barátság, az egység a szemlélődésben sarkallja arra, hogy az Üdvözítő cselekvő apostola, munkatársa legyen. *Contemplativus in actione*. Hogy mindenben és mindenütt Istent keresse, és jelenlététől tüzet fogva elkötelezze magát a hit terjesztésében, a hit és az igazságosság védelmében – akár a legnehezebb terepeken, határhelyzetekben is – a kultúrákkal és vallásokkal folytatott párbeszédben.

Előadásom elején említettem R. Lafontaine SJ tanulmányát,¹⁰ amely Loyolai Ignác és Luther Márton lelkiségét hasonlítja össze. Idézi Annegret Henkel 1994-ben megjelent könyvét, amely – ökumenikus szellemben – Loyolai Ignác és Luther Márton lelki tapasztalatában sok közös vonást mutat ki. Lafontaine inkább a *különbségeket* hangsúlyozza.

Jellemző példa: Szent Ignác a *Lelkigyakorlatos könyvben*,¹¹ az Egyházzal való együttérzés (*sentire cum Ecclesia*) szabályaival világosan elhatárolja magát a hitújítóktól, a lutheri egyházkritikától. Mindjárt az első szabály így hangzik: „Tegyünk félre minden ítéletet és készséges és elszánt lelkülettel

8 *Szent Ignác Lelkigyakorlatos könyve*, 53.

9 *Uo.*, 91, 136.

10 LAFONTAINE, *i. m.*

11 *Szent Ignác Lelkigyakorlatos könyve*, 352–370.

engedelmeskedjünk mindenben Krisztus, a mi Urunk igazi Jegyesének, aki a mi szent Anyánk, a hierarchikus Egyház.”¹²

Ignác a továbbiakban ezt hangoztatja: Dicsérni kell a gyónást és az Oltárszentség vételét,¹³ a liturgikus és jámborsági gyakorlatokat,¹⁴ a szerzetesrendeket, a szerzetesi fogadalmakat,¹⁵ a szentek tiszteletét, ereklyéiket, a zarándoklatokat és búcsúkat, böjtöket, szentképek tiszteletét, az Egyház minden parancsát.¹⁶ Mindezek nyilvánvalóan a reformátorok tagadásait akarják helyrebillenteni. A rendalapító inti a prédikátorokat, hithirdetőket, hogy legyenek óvatosak a katolikus–protestáns viták olyan kényes kérdéseinek tárgyalásában, mint a predestináció,¹⁷ hit és jócselekedetek,¹⁸ kegyelem és szabadság.¹⁹ Mindezekben tehát Loyolai Ignác világosan eltávolodik Luther teológiájától, még ha személyes jámborságukban – részben a *devotio moderna* befolyására – vannak is hasonló elemek.

Loyolai Szent Ignác: a „szolgálat misztikája”

A *devotio moderna* lelkiségét részben magáévá tette Loyolai Szent Ignác. A jezsuita rendalapító nagyra tartotta, naponta elmélkedve olvasta és nagyon ajánlotta Kempis Tamás könyvét. De világtól való menekülés helyett a rendtagokat, akiknek a „szolgálat misztikáját” ajánlotta, a világba küldte apostoli feladatokra. A jezsuita lelkiségét, Ignác egyik első társa, Nadal Jeromos így jellemezte: a *cselekvésben szemlélődő, contemplativus in actione*.

1551-ben Nadal Jeromos több társa vágyát tolmácsolta Ignác atyának: tárja fel, hogyan oktatta és vezette Isten megtérésétől kezdve. A lediktált *Visszaemlékezések* erre ad választ.²⁰ Vallomásában Ignác beszámolt megtéréséről, a rá hatást gyakorolt olvasmányokról: Jézus és a szentek élete.²¹ Manresában „látomásai” voltak (a Szentháromság, az Oltárszentség, Jézus embersége),²²

12 *Uo.*, 353.

13 *Uo.*, 354.

14 *Uo.* 355.

15 *Uo.*, 356–357.

16 *Uo.*, 358–361.

17 *Uo.*, 367.

18 *Uo.*, 368.

19 *Uo.*, 369.

20 *A Zarándok: Loyolai Szent Ignác Visszaemlékezései*, ford. Lukács János S. J., Bp. Vigilia, 2001.

21 *Uo.*, 5–11.

22 *Uo.*, 28–29.

és ugyanott a Cardoner folyó mellett megvilágosodása: „Nem látomást láttott, hanem sok mindent megértett és felismert, lelki dolgokat csakúgy, mint a hitre és a tudományra vonatkozókat.”²³

Ezek az alapvető manresai élmények azonban nem feledtetik vele azt a tanítást, amit előtte és utána kapott Istentől. Krisztus és a szentek életének olvasása „nem kevés világosságot hozott számára”,²⁴ és lemásolta, amit meg akart őrizni emlékezetében.²⁵ Manresában is, amikor a szellemek megkülönböztetését gyakorolta, tanult olvasmányaiából is,²⁶ különösen a *Krisztus követéséből*.²⁷ Ignácot egész életén át Isten vezette megtérésétől kezdve. Döntő élménye volt még a La Storta-i látomás, amikor Róma felé tartottak Faberrel és Lainezzel.²⁸ Miasszonyunk közbenjárását buzgón kérte, hogy Fia mellé helyezze. Nos, itt a kis Róma közeli helység kápolnijában imádkozva lelki szemével világosan látta, hogy „Isten, az Atya, odahelyezte őt Fia, Krisztus mellé”. A La Storta-i látomásban a keresztyét hordozó Krisztus szolgálatába fogadta.

Mindezzel azt akartam jelezni, hogy Loyolai Ignácban a *devotio moderna* befolyásától függetlenül is – olvasmányai és misztikus élményei révén – krikristályosodott a „szolgálat misztikája”.²⁹ Ezzel a szakértők megkülönböztetik az ignáci misztikát az ún. „jegyesi misztikától” (pl. Keresztes Szent János), vagy a „passzív” szemlélődéstől.

Pázmány Péter Kempis fordítója

Az 1470-ben kinyomtatott *Imitatio Christi* gyorsan nagyon népszerű lett. Közélszáz fordítását több mint 3000 kiadásban vehették kézbe a hívők. Magyarul először Vásárhelyi Gergely jezsuita fordítása jelent meg itt *Kolozsvárott* 1622-ben. Valószínű, hogy nem tudott arról, hogy Pázmány Péter is lefordította, mert az övé csak 1624-ben jelent meg. Egyesek (pl. Fraknói) szerint Pázmány már gráci tanári éve alatt 1604-ben elkészítette, bár a most ismert

23 Uo., 30.

24 Uo., 9.

25 Uo., 11.

26 Uo., 26.

27 Luís Gonçaves DA CÂMARA, *Memoriale: egy kortárs portré Szent Ignácról*, Bp., Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Ignác Lelkiségi Központ, 2012, 97.

28 Uo., 96.

29 Joseph de GUIBERT SJ, *La spiritualité de la Compagnie*, Rome, 1953.

első példány 1624-ben Bécsben jelent meg.³⁰ Mindenesetre 1606-ban megjelent *Imádságos könyve* már világosan mutatja Kempis befolyását.

Ismerjük Pázmány Péter ajánlását. Miután a keresztény doktorok Ágoston, Lactantius, Seneca és Szent Pál (Ef 5, 1) nyomán megmagyarázza az *imitari, utánozni, követni* szó jelentését, Szent Pál intését újra idézve (1Kor 4, 16. 11, 1) írja, hogy az Atyaisten azért küldte el Fiát, „hogy az ő vezérlése és tanítása által megtanúlnók, mint kellyen követni Istenünket (...) Maga Christus azt mondgya, hogy a ki őtet követi, nem jár setétségben.”³¹ Isten tehát a mennyei boldogságra sietőknek Krisztust rendelte vezérlőül, aki tanításával és példájával kalauzunk a tökéletes életre. Erről a Krisztus követéséről Kempis Tamás Ágoston-rendi kanonok „négy rövid könyvet irt, együgyű szókkal, de csuda nagy lelki bölcseséggel; mely könyvről merem mondani, hogy a ki ezt szerencsére felnyitja és egy részét, mely elibe akad, figyelmetesen megoldvassa, lelki vigasztalást és isteni szolgálatra-való gerjedést vészen.”³²

Pázmány ezután megjegyzi: a könyvet régen minden keresztény nyelvre, sőt még törökre is lefordították, ő maga nem látta, hogy valaki magyarul ki nyomtatta volna. Majd következik a sokat idézett, ismert szakasz: „*én a Biblia után nem olvastam könyvet, melynek előtte ezt nem ítéltem volna fordításra méltónak. Azért, a hívek vigasztalására, magyarrá fordítám e könyvecskét. Igyekeztem azon, hogy a deák bötünek értelmét hiven magyaráznám; a szállásnak módgyát pedig úgy ejteném, hogy ne láttatnék deákból csigázott homályossággal repedeztnek, hanem oly kedvesen folya, mint-ha először magyar embertől, magyarul iratott volna.*”³³

Pázmány itt nemcsak saját szándékát jellemzi, hanem fordításával nagy-szerű példát is mutatott a fordítóknak. Veretes, sőt sokszor költői szépséggel adta vissza az *Imitatio* latinját. Csak pár példát idézek mindjárt a könyv elejéről, ahol Kempis Krisztus követéséről és a „világ hiúságinak megutálásáról”, a Prédikátor (1, 2) híres mondásáról (*Vanitatum vanitas...*) elmélkedik: „Hivságok hivsági, és csak azon hivságok mindenek, az Isten szereti és egyedül nékie-való szolgálat-kivül. Ez a derék bölcseségnek sommája: hogy e so-vány és csalárd világot megutálván, a mennyei boldogságra áhitozzunk é siessünk. Csak merő hivság azért a veszendő gazdagság keresés, és abban-

30 PÁZMÁNY Péter, *Kempis Tamásnak Christus követéséről négy könyvei*, s. a. r. KISFALUDY Árpád Béla = PÁZMÁNY Péter *Összes munkái*, I, Bp., Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hittudományi Kara, 1894, 201–370. (A továbbiakban: PPÖM I.)

31 PPÖM, I, 207.

32 PPÖM, I, 207–208.

33 PPÖM, I, 208.

való reménség helyheztesítés. Hivság a tiszteteket vadászni, és magas pólczokra felemelkedni. Hivság a testnek kívánságit követni és olyakra vágyódni, melyekért végre kemény kinokkal kel lakolni...³⁴ (Itt figyelhetünk az alliterációra!)

A kövekező szakasznál, a *halálról* szól elmélkedésben a ritmusra, sőt rímekre is figyeljünk:

„Ha jó lelki ismérettel birnál, nem igen rettegetne a halál.

Jobb volna a büntül távul járnod, hogy-sem a haláltul futnod.

A halálhoz ha ma nem vagy kész, hólnap mint lesz merész?

Bizonytalan e máj nap; és mint tudod, hogy reád-kél a hólnap?

Mi hasznunk hoszu életünkben, holot ily kevés jobbítás vagyon erkölcsünkben?

Jaj s nem mindenkor jobbít a hoszu élet; sőt gyakran öregbíti vétkünket.
(...)

Ha rettenetes a halál: talám a hoszu életben nagyob veszedelem talál.

(...)

Ha láttál valaha halálra vált embert: megmondold,

hogy azon úton kel néked-is elmenned...³⁵

És így folytatódik a ritmikus próza a többi részben is.

Zsíros Ferenc jezsuita 1881-ben átdolgozta, modernizálta Pázmány fordítását; az átdolgozás újra megjelent 1936-ban. A bölcs mondásokat megszámozták. Szerintem ellaposodott Pázmány veretes, költői (sokszor rímelő) fordítása. Pl. a halálról szóló elmélkedés előbb idézett (kurzívval szedett) két verse: Zsírosnál: „*Ha ma nem vagy készen, holnap hogyan leszel? Bizonytalan a holnap és honnan tudod, hogy a holnap reád virrad?*”³⁶

Számtalan példát idézhetnénk e veretes magyar fordításból. A harmadik könyvben már elkezdődnek a misztikus párbeszéddek. Idéznünk kellene az egész III/5. részt: „Az isteni szeretetnek csudálatos erejéről”.³⁷ Ez a két oldal a szeretet költői, szárnyaló magasztalása: a középkori *amor sanctus* zeng tovább; a jegyesi misztika hangjait halljuk ki belőle, amikor így imádkozik: „Uram Istenem, én szent szeretőm, mikor te az én szüvembe szállasz, örven-

34 PPÖM, I, 211.

35 PPÖM, I, 237. (Kiemelés tőlem.)

36 KEMPIS Tamás, *Krisztus követése*, PÁZMÁNY Péter után átdolg. ZSÍROS Ferenc S.J., Bp., 1943.

37 PPÖM, I, 271–273.

deznek minden belső részeim.”³⁸ Végül az elmélkedés az első Korintusi levél 13. fejezetének *szereket-himnuszában* emelkedik fel a legmagasabbra.

Itt Pázmány, miként pl. a Jézus nevééről szóló prédikációjában, saját lelkét is feltárja: ott azonosult Szent Bernát Jézus-misztikájával, itt a Kempis-fordító úgy szól, mintha ő maga, a magyar ember magyarul írta volna a latin elmélkedést, és saját imájává vette.

Horváth János kiváló irodalomtörténészünk immáron klasszikussá vált monográfiájában (*A magyar irodalom fejlődéstörténete*) kijelölte Pázmány Péter, „a magyar próza atyja” (Kosztolányi), a nyelv művész előkelő helyét a magyar irodalomtörténetben.³⁹ Kitér a *Kempis-fordításra* is,⁴⁰ illetve megvilágítja azt, hogy Pázmány magyar műveiben miként alkotja magyarrá a deák-szövegeket: Bibliát, egyházatyákat, az újítóktól átvett latin idézeteket. Pázmány tanult a latintól, de megmaradt magyarnak: „idomult a latinhoz, de nem az anyag szerint, mint a kódexírók, hanem csak abban, ami a latinban «irodalmisság»; merített az élő nyelvből, mint a XVI. század, de az anyagban rendet teremtve, az élő nyelvet szöveggé fegyelmezve.”⁴¹

Befejezésül idézem Horváth Jánostól a Kempis-fordításra vonatkozó kitűnő jellemzést: „Latinul kitűnően tudott; átment egy elsőrendű retorikai iskolán: a jezsuitakén. Vérébe ment át a latin mintákban tapasztalt és saját latin nyelvű gyakorlásában kifejlődött fegyelemérzéke, melynek legfőbb értéke éppen az, hogy szinte öntudatlanul is működik, s fitogtatás nélkül érvényesül. (...) Ő nem megy lépére a latinnak; nem szót, hanem értelmet fordít, mikor fordít. Tanúja ennek Kempis-fordítása; az egykori szóhoz ragadt fordítás helyett itt teljes egységű szólam- és mondatmagyarság; a lényeg kiemelése a magyar szórend saját eszközeivel, megvilágítása magyaros pótlékokkal; a latin szöveg mondatkötésétől független, a magyar ember számára felfoghatóbb taglalása a mondatnak. E fordítás némely részletei száz évvel előbbi, kódexbeli fordításokkal is egybevetethetők. S itt tűnik ki csak a roppant haladás! Itt látszik meg, mit művelt egy század a magyar irodalmi nyelv kiképzésében! Rövidült hanganyag; életszerűbb s gondolatbíróbb hangsúlyrendszer; szabatosabb tömörség, szorosabb kötés, önállóbb magyarság, tisztább tagolás: e száz év szerzeményei.”⁴²

38 PPÖM, I, 272.

39 HORVÁTH JÁNOS, *A magyar irodalom fejlődéstörténete*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1976, 91–98.

40 *Uo.*, 95–97.

41 *Uo.*, 95.

42 *Uo.*